

1

Малюватиме Леонард, її син. Вона народила його першим, потім ще трьох. Але передусім матір мусить вийти з темряви, у якій вона тоді залишилася. Із якої вони вибігли в іншу темряву. Передусім він мусить їй це дозволити, аби зрозуміти, що вона була. Матір пахла евкаліптовою олією, спокійно дихала, мала теплі руки і зручні коліна. Вона казала дітям «мої найгарніші зірочки». Вони були занадто малими, щоб протестувати, що хлопців так не називають. Її звали Глоріоз, на честь Богородиці. Вони мешкали у глиняній хаті на зеленому пагорбі, який плавно спускався до озера Ківу. Озеро велике, глибоке, іноді синє, іноді чорне – і завжди прекрасне.

Того квітня йому було дев'ять років. Сьогодні йому двадцять чотири, він має метр дев'яносто п'ять зросту, худорляву статуру, череп, як у Нефертіті, уважні очі, коротке волосся – з таким виглядом людина не мала тоді права на наступне слово або подих. Але батька вбили не за вигляд. Вони знали, ким він є,

щовечора роками випивали з ним по «Прімусу»¹, зріст не мав жодного значення. Тато вийшов з дому ще перед смерканням, світило сонце. Таким його Леонард пам'ятає. Щодня після роботи він ішов до кабарі (так у Руанді називають бари та сільські харчівні), випивав там одне пиво й повертався додому. Хоч тоді не повернувся вчасно, хоч ніколи звідти не повернувся – залишився на світлому боці. Про нього син може сьогодні говорити. Батько мав невеличку фірму, наймав кількох робітників, зводив людям будинки. Винахідливий, товариський, веселий. Він часто повторював дітям: без тата не наближайтеся до озера.

Про маму Леонард не промовив ані слова. Ту, яка його народила, стерто? Був кінець, але не було початку?

– *Ні, I'm Leo*, – чую я з-за спини, коли розглядаю чорно-білі обличчя, розвішані за скляною вітриною. Але мені зараз не потрібне товариство, мені потрібна тиша. Я хочу бути тільки з тими, які за склом. Вони на мене дивляться.

– Протягом одного дня їх вирізали аж півтисячі, – промовляє до мене Лео. Це друге речення нашого знайомства.

Третє, четверте і п'яте:

– Багато днів вони гнили на цьому газоні. Тепер вони тут. Іноді я біля них сиджу.

Так ми знайомимося. В університетському кампусі, над великою бетонною плитою, за якою захищені кістки студентів і професорів, зібрані з трави.

¹ *Primus* – одна з двох марок популярного руандійського пива (Прим. перекл.).

Я живу в Гікондо, п'ять хвилин мотоциклом від центру Кігалі. Це найдешевше таксі в місті, сімдесят тутешніх франків за рейс, мій улюблений вид транспорту, зелена каска на голові, сонце, повітря, краєвиди. Мотоциклісти люблять побалакати.

– Батько хотів, щоб я навчався, – каже мені один, здається, не надто старший за Леонарда. – Убили батька, всіх моїх убили. Неподалік. Я знаю, хто. Він і нині живе поряд. Сидів у тюрмі. Повернувся в Гікондо. Сказав мені, вітаючись, що я добряче виріс. Що я схожий на батька. А тепер гладить по голівці мою доньку. Повторює, що це викапана бабуся. Моя мама, якій він відтяв голову.

Мотоцикл пришвидшується, слова губляться на вітрі, смеркає.

Я лежу в темряві і знаю, що навколо нікого немає. Будинок у формі барака має багато кімнат, але саме сьогодні ніхто в них не ночує. Тут тихо і порожньо. Скільки метрів відділяє моє вікно від стіни капиці? Сім? Дванадцять? Вийду назовні та зміряю відстань кроками. Відхиляю москітну сітку, але не прямую до дверей. Мені довелося би пройти через коридор, заповнений хробацтвом, тому передумую і підходжу до вікна. Розраховуючи на якесь далеке тьмяне світло, я шукаю відповіді на моє питання. Було би десять кроків, не більше. Але навіщо мені це знати? Бачу нову світлу стіну капиці. І бачу їхні тіні. Навіщо мені знати, наскільки близько? Хоч вони й не ворожі до мене, інстинктивно вмикаю лампу. На столі лежить каталог, який я сьогодні приніс з тутешнього Центру пам'яті. У каталозі – фотографія дівчинки. У білій

сукні з фальбанками вона довірливо дивиться на когось, хто стоїть поруч. Я не знаю, хто це був (мама чи тато?), і не знаю, яким був на вигляд. Світлину скадровано так, аби показати тільки дитину. Вона всміхається, гордо робить перші кроки. Підпис: Аврора, два роки, спалена живцем у каплиці в Гікондо.

Знаю, що її прокопчені кістки лежать тепер у великій могилі за кілька метрів від мене – за протилежною стіною без вікна.

Знаю, що Леонардові дуже пощастило.

Але я ще небагато знаю про землю «тисячі пагорбів і мільйона усмішок». Так написав мені у привітанні якийсь комп'ютерний автомат з імміграційного департаменту в Кігалі, надіславши електронним листом руандійську візу.

Книжки, міжнародні звіти та гугл підказують мені, що ця горовита країна в Центральній Африці завбільшки з одне польське воєводство (хтось назвав Руанду кишеньковою державою) налічує десять мільйонів людей. Більшість із них живе в селах. Вирощують квасолю, маніок, батат і сорго. Головний сільськогосподарський інвентар – мотика, кайло й мачете. Природні ресурси – зникомі. Промисловості – жодної. Безробіття – у деяких місцях сягає навіть вісімдесят відсотків. Бюджет держави – здебільшого спирається на закордонну допомогу. Кожна третя людина живе тут за менш ніж долар на день. Кожному другому – менше п'ятнадцяти років. Середня тривалість життя – п'ятдесят. Смертність новонароджених: сто на тисячу народжених. Крім того, із кожної тисячі народжених тут дітей понад сто п'ятдесят по-